

Povijest katoličke crkve u Srbiji u 19. vijeku.

[Od 1800. do konkordata 1914. godine.]

Napisao: Dr. Vjekoslav Wagner

I. Katolička crkva u Srbiji

(Povijesni dio)

(Nastavak)

Proširenje Srbije i katolička crkva. Sa godinom 1870. redaju se novi zamašni događaji, koji su i za katoličku crkvu u Srbiji stvorili nove prilike.

Pogled cijelog katoličkog svijeta koncentriran je na Vatikan-skome crkvenom saboru. Tamo se nalazi i biskup Strossmayer i zato nema vremena, da se na poseban način bavi sa katolicima u Srbiji. U Italiji se vode ratovi za ujedinjenje Italije. U Njemačkoj stvara Bismark nakon rata sa Francuskom veliku njemačku carevinu. Ti politički pokreti mnogo su uticali i na srpske nacionalne i političke duhove, te ih stavili u jedno novo gibanje, koje je nakon neuspjelog Nevesinskog ustanka (1875. god.) dovelo do prvog (1876. god.), a zatim do drugog srpsko-turskog rata (1877. god.), koji je donio Srbiji znatnog uspjeha. Mir u St. Stefanu između Rusije i Turske (20. II. 1878.) priznao je Srbiji 4 nova okruga: Niški, Vranjski i Pirotski. A iste godine priznao je i Berlinski kongres samostalnost Srbije.

Srbija je postala znatno veća, a time je porasla i mogućnost, da se i na drugim mjestima nasele katolici, a kao samostalna država mogla je Srbija sada mnogo slobodnije da uredi svoje unutarnje prilike, pa i pitanje katoličke crkve. Zato vidimo već god. 1878. Strossmayera u Beogradu na krizmi. On dolazi, da se informira o novome stanju i da vidi šta će donijeti nova samostalna Srbija katoličkoj crkvi. Ali taj posjet biskupov nije donio ni u kojem pogledu promjene i napredak katoličkoj stvari u Srbiji. Strossmayer je bio istina sjajno i oduševljeno dočekan, ali sa njegovim odlaskom ostaje opet sve pri starom. Srbija je zauzeta prvo ratovima, a kasnije nutarnjom politikom svoje proširene zemlje, pa na koncu Berlinskim kongresom. Jedino katolički misijonar u Beogradu Ivan Brigljević javlja 12. II. 1875. biskupu, da su talasi antikatoličkog

gibanja zbog proglašenja nepogrešivosti papine na Vatikanskome koncilu stigli i do Srbije i srpsku javnost također uzljuljali. U Beogradu po školama govori se protiv katoličkoj crkvi, u istome duhu drže se javna predavanja na velikoj školi, a knjiga »Papizam« predstavlja katoličku crkvu u vrlo nepovoljnome svjetlu i širi protiv njoj kod Srba mržnju.⁵⁷

U takvim prilikama sve je zastalo. Crkva se nije gradila, a vjerski život tekao je polako i tiho svojim pravcem bez većih emocija, koje bi došle bilo iz nutra iz same crkve, bilo iz vana od strane Srba. Ovo vrijeme može se nazvati potpunom stagnacijom, u koliko je javnih pojava u crkvenom i vjerskom životu ovdje uopće moglo biti. Nije bilo nikakvih tužba na Srbe, ali ni pohvala od strane katolika. Te godine daju utisak, da se za katoličko crkveno pitanje u javnosti nije marilo.

O. Cesar Tondini. Veće zanimanje je pobudilo i kod srpske vlade i kod austrijskog konzulata pitanje onih katolika, koji su god. 1882. i 1883. počeli dolaziti u Srbiju u vrlo velikom broju i to ne toliko u sam Beograd, koliko u unutrašnjost zemlje. Berlinski je kongres naime među ostalim obavezao Srbiju i na to, da sagradi željeznicu kroz svoju zemlju, koja će sačinjavati jedan dio glavne pruge do Carigrada. Građenje te pruge privuklo je u Srbiju na stotine Francuza i Talijana. Biskup Strossmayer odmah poduzme korake, da se ovima katolicima pošalje svećenik i on piše Nunciju u Beč, ministru Prosvjete i Crkvenih poslova Stojanu Novakoviću i austro-ugarskom konzulu u Beograd, da je našao svećenika za taj posao sposobnoga, imenom O. Cesara Tondinija, Barnabitu, koji govori već nešto i naš jezik, a znade i ruski od ranije, pa još i talijanski, francuski i engleski.⁵⁸

I sada se dogodi jedna nepojmljiva stvar. Tondini dode u Beograd, predade ministru Stojanu Novakoviću biskupovo pismo, ministar ga lijepo primi,⁵⁹ ali on ipak ne može započeti svoje misijonarsko djelovanje među talijanskim i francuskim radnicima, jer to ne dozvoljava i ne daje Khevenhüller, austro-ugarski ministar resident u Beogradu.⁶⁰ Biskup na to intervenira kod nuncija u Beču i kod austro-ugarskog poslanika u Beogradu.⁶¹ Ali mu nuncije odgovara da mu je na autentičnom mjestu preporučeno, da O. Tondini napusti Srbiju.⁶² I Tondini se zaista povratio iz Beograda u Đakovo.⁶⁴ Biskup Strossmayer se time nije zadovoljio, nego se ponova

⁵⁷ Izvještaj misijonara Brigljevića od 12. II. 1875. u arhivi biskupije Đakovačke, bez broja.

⁵⁸ Bisk. arh. Đakovo, br. 331. i 402/1882.

⁵⁹ Stojan Novaković: Katolička crkva u Srbiji. Arhiv za pravne i društvene nauke. 1907. god. III. knjiga, br. 5 i 6, str. 354.

⁶⁰ Bisk. arh. Đakovo, br. 425/1883.

⁶¹ Bisk. arh. Đakovo, br. 475/1883. i 476/1883.

⁶² Ibidem br. 481/1883.

⁶⁴ Ibidem br. 482 i 487/1883.

tuži nunciju u Beču. U tom pismu od 4. maja 1883. biskup oštro napada austro-ugarskog ministerresidenta Khevenhüllera, što brani, da Tondini ide u unutrašnjost Srbije. Khevenhüller se miješa u stvari, koje se njega ne tiču i prisvaja si prava, koja nema. Strossmayer smatra, da je on biskup ne samo za Beograd, nego za cijelu Srbiju i da se mora starati za spas katolika u cijeloj zemlji. Austro-ugarska se i onako odviše miješa u unutrašnje stvari Srbije kao i nedavno, kad su mitropolit i nekoji episkopi zbačeni, jer nisu htjeli, da priznaju novi zakon, koji je crkvi neprijateljski bio i kada je u Srijemskim Karlovcima posvećen novi mitropolit. Strossmayer pravi iz toga pitanje i svoju čast apostolskog administratora u Srbiji stavlja na raspoloženje Sv. Stolici, te za slučaj, da bi se na mjesto njega postavio drugi, preporuča nadbiskupa Stadlera iz Sarajeva. O. Tondinija ponova hvali i preporuča kao stvorenog misijonara za Srbiju.⁶⁶

Taj energični korak Strossmayera odjeknuo je u Rimu kod Vatikana i u Beču kod vanjskog ministarstva. Bečki nuncije intervenira po nalogu Sv. Stolice, na što sâm Kalnoky, ministar Inostranih Djela izdaje naredbu, da se O. Tondiniju ne prave nikakve smetnje, da pode u unutrašnjost Srbije.⁶⁶ O. Tondini se zaista vrati u Beograd i naskoro javlja, da je za radnike prvu sv. misu služio na Savskom mostu kod Beograda.⁶⁷

Izaslanstvo jednog svećenika među radnike, da im bude putujućim dušobrižnikom, nije tako velika stvar, da bi se o tom moralo voditi posebnog računa, pa čak zabilježiti i u povijesti. Tako su na dolazak Tondinija gledali i sami Srbi. I Stojan Novaković u svom pismu na Strossmayera od 30. maja 1883. hvali Tondinija, kao učenog i miroljubivog čovjeka.⁶⁸ I baš zato nikako ne može shvatiti, šta je vodilo austro-ugarsku diplomaciju, kada je preko svoga predstavnika u Beogradu branila slobodno kretanje i rad O. Tondiniju u Srbiji. I ovaj slučaj ilustrira, kako su iza svakog koraka katoličkog svećenika u Srbiji stalno radile političke tendencije i kako je to uvijek bilo samo na štetu vjerske stvari. Istotako je nepojmljivo i to, odakle je potekla u bečkim novinama vijest, da je O. Tondini u Srbiji ubijen. Jer nuncije pita brzojavno Strossmayera, da li je istina, što novine pišu da su Tondinija u unutrašnjosti Srbije ubili.⁶⁹ Biskup o tome do tada ništa nije čuo i zato se obraća po informacije Tondiniju i misijonaru Vilimu Babiću u Beograd. U međuvremenu sam Tondini brzojavlja iz Agjibegovca,

⁶⁶ Ibidem br. 497 i 498/1883.

⁶⁶ Bisk. arh. Đakovo br. 508 i 509/1883.

⁶⁷ Ibidem, br. 499 i 507/1883.

⁶⁸ Stojan Novaković: Katolička crkva u Srbiji. Arhiv 1907. knjiga III. br. 5 i 6, str. 355.

⁶⁹ Bisk. arh. Đakovo, br. 659/1883.

da je sve dobro i da će nastaviti misije.⁷⁰ U augustu iste godine vraća se Tondini u Đakovo i na osnovu njegovog izvještaja javlja mjeseca septembra Strossmayer nunciju u Beč, da se Tondini sretno povratio, da su mu srpske vlasti u svemu išle na ruku i da ima jako mnogo, osobito italijanskih radnika, koji grade željeznicu, pa bi trebalo još jednog stalnog svećenika u Beogradu, koji bi po unutrašnjosti misijonirao, a kojeg bi imala plaćati Srbija.⁷¹ U jednom drugom pismu zahvaljuje se biskup ministru Novakoviću, što su Tondinija lijepo susrećali, hvale vjersku snošljivost Srba, te obećaje da će još iste jeseni doći u Beograd.⁷²

Od te je namjere biskup kasnije odustao zbog uzrujanih političkih prilika, koje bi mogle njegovome posjetu dati razna tumačenja. Ali misli, da bi trebalo i dalje forsirati, da u Srbiju dođe još jedan svećenik za radnike na željeznici, a jedan za Kragujevac i Šabac. Za radnike bio bi opet najbolji Tondini, jer pozna prilike i jer ga srpska vlada trpi.⁷³

I Tondini je mjeseca aprila 1884. god. po nalogu Strossmayera opet pošao u Srbiju. Biskup ni ovaj put nije propustio, da ga toplo preporučí Novakoviću, tada ministru Unutrašnjih Djela, kao i ministru Inostranih Djela u Beču i poslaniku u Beogradu Khevenhülleru.⁷⁴ Ovajput Tondini nije ostao samo pri poslu putujućeg misijonara, nego je počeo da organizira i samostalne misije u Nišu i Kragujevcu. Zbog toga podmetnula mu se propaganda i prozelitizam i stavljale su mu se poteškoće i zapreke.⁷⁵ Biskup ponovo moli ministra Novakovića, da ne čini smetnje i apelira pri tome na članke Berlinskog kongresa. Ujedno je biskup riješen, da u interesu slobode savjesti u Srbiji ne popusti.⁷⁶

Katolička misija u Nišu. Početkom godine 1884. javlja se iz Sofije Wilibald Czok, iz kongregacije »Coenobitarum Camalduensium«, do tada misijonar u Bugarskoj. 1875. god. osnovao je misiju u Turn-Magurelle u Rumunjskoj i vodio kroz pet godina samostalnu misiju u Crajovi u Bugarskoj. Od 1882. god. propovjednik, ispovjednik i učitelj je u Sofiji. On moli, da ga se primi za misijonara u Srbiji. Biskup ga odmah ne prima, nego čeka prije na informacije o njemu, a osim toga misli, da će protiv njegova dolaska biti velike diplomatske poteškoće.⁷⁷ Ali je Wilibald Czok kasnije ipak došao po dozvoli samoga Tondinija i ostao u Nišu kao stalni

⁷⁰ Ibidem, br. 658/1883.

⁷¹ Bisk. arh. Đakovo, br. 935/1883.

⁷² Ibidem, br. 941/1883. Novaković: Katolička crkva u Srbiji. Arhiv 1907. knjiga III. broj 5 i 6 str. 355 i 356.

⁷³ Bisk. arh. Đakovo, br. 1100/1883.

⁷⁴ Ibidem, br. 530, 531 i 532/1884.

⁷⁵ Ibidem, br. 1176/1884.

⁷⁶ Ibidem, br. 1176/1884.

⁷⁷ Bisk. arh. Đakovo, br. 204/1884.

misijonar i time je započela raditi druga stalna misija u Srbiji. U Nišu moralo je i ranije već biti nešto katolika. Niš je i za tursko vrijeme stajao na raskrsnici puteva, koji vode prema Carigradu na jednu, a na drugu stranu prema Skoplju i Solunu. Promet, osobito u trgovini, plasirao je ovdje i mnoge strance, a i po nešto katoličkih Albanaca. K tome su nadošli i razni zanatlije, kamenoresci, bravari, strojari i t. d. sa onim kolonijama radnika, koji su gradili željezničku prugu Beograd—Niš, pa se mnogi od njih ovdje i nastanili. O broju tih katolika teško je šta reći. Sigurno je, da se otvaranjem pruge Beograd—Niš naselilo još i novih katolika. 1888. godine javlja Czok biskupu, da je do konca 1887. g. imao 66 krštenja, 35 pogreba i 25 vjenčanja.⁷⁸

Srpske vlasti nisu bile zadovoljne sa dolaskom Wilibalda Czoka u Niš. U uspostavljenju stalne misije u Nišu vidjeli su katoličku propagandu, koja nesmetano radi mimo i protiv srpskih zakona. A začetnikom toga rada smatrali su O. Tondinija i zato su se javljale svaki dan nove poteškoće i zapreke na putu katoličke stvari u Srbiji. Biskupska arhiva iz tih godina jako je mršava. Više od polovice akata o Srbiji nestalo je. Zato se ne može točno utvrditi, koje prirode su bile te poteškoće, koje su se javljale protiv rada katoličkih misijonara. Svakako su morale biti dosta velike, jer u to vrijeme već po drugiputa nudi biskup Strossmayer Sv. Stolici, da će položiti čast apostolskog administratora, ako se to od njega traži.⁷⁹ Bliže o prilikama u Srbiji, kao i o uzrocima te namisli biskupove ništa nije poznato. Tek iz kasnijih se izvora vidi, kakve su to bile neprilike i poteškoće. Tondini je naime bio optužen zbog svojih propagandističkih govora, kao i zbog svojih raznih propovijedi o uniji crkava, što se Srbima nikako nije dopadalo, a i po mišljenju poslanika Khenvenhüllera bilo je samo na štetu katoličke crkve. Dalje su Tondiniju zamjerali, što je pisao nešto u francuske novine o okružnom listu episkopa niškoga.⁸⁰ Zbog svega toga vodili su listovi srpske opozicije veliku kampanju protiv O. Tondinija sa namjerom, da ga prikažu kao austrijskog političkog agenta. Biskup se trudi, da Tondinija opravda kod ministra Novakovića⁸¹ i kod nuncija u Beču,⁸² alj nije ni to pomoglo, jer 1. jula 1885. već sam nuncije Vanutelli piše, da Tondini svakako mora iz Srbije.⁸³ I to se može smatrati kao očiti uspjeh austro-ugarske diplomacije kod Sv. Stolice. Tondini je zaista napustio Srbiju još 1885. godine, a povratio se onamo samo još jedanput god. 1886. na sasna kratko vrijeme.⁸⁴

⁷⁸ Ibidem, br. 89/1888.

⁷⁹ Bisk. arh. Đakovo, br. 1354/1884.

⁸⁰ Ibidem, br. 562/1885.

⁸¹ Ibidem, br. 337/1885.

⁸² Ibidem, br. 679/1885.

⁸³ Ibidem, br. 699/1885.

⁸⁴ Ibidem, br. 486/1886.

Katolička misija u Kragujevcu. Dok se Wilibald Czok godine 1884. u Nišu polako smjestio i svoj rad započeo, poduzimao je Strossmayer po predlogu Tondinija korake, da se osnuje i u Kragujevcu jedna stalna misija. Za misijonara je izabrao i u Kragujevac poslao još u ljetu 1885. god. Vjenceslava Edingera, franjevca iz Zemuna.⁸⁵ Ovo je bila treća misijonska stanica u Srbiji. Katolici u Kragujevcu bili su u većini tehnički kvalificirani ljudi i radnici, koji su bili zaposleni u arsenalu.

Gradenje katoličkih crkava u Srbiji. Za vrijeme kralja Milana srpska vanjska politika promijenila je svoj pravac. Veze između Beča i Beograda postaju sve tješnije i tako je broj novih katolika austro-ugarskih podanika, u dan rastao. Kapela još uvijek u zgradi konzulata kod Stambul kapije, postala je preveć malena. Zato je sada samo poslanstvo počelo razmišljati, da si nađe udobniju i za reprezentaciju zgodniju zgradu, a ujedno da podigne i crkvu. Prva kombinacija je pala na zemljište preko puta dvora, koje izlazi u ulicu Ministarsku i Kneza Miloša a stajala je 20.000.— cesarskih dukata.⁸⁶ Tu su kombinaciju brzo napustili, jer se činila preskupom. Biskup Strossmayer od svoje strane nije htio u tome pitanju ništa poduzeti, jer je smatrao, da je austro-ugarska diplomacija u prvome redu pozvana, da kao protektor katoličke crkve na Balkanu kupi to zemljište.

Nakon tri godine (1888.) kupuje austro-ugarsko poslanstvo kuću u Studeničkoj ulici br. 20. i još jedan komad zemljišta sa licem u Krunsku ulicu 23., na kojem se imala podići katolička crkva. Nacrt je izrađen u ministarstvu u Beču. Temeljni kamen crkve blagoslovio je po ovlaštenju biskupa Strossmayera 5. jula 1888. kat. misijonar Luka Falić, a gotovu crkvu blagoslovio je 31. matra 1889. po nalogu biskupa Pavle Miler, opat iz Sr. Mitrovice.⁸⁷ Poslanstvo je pozvalo samoga biskupa, da obavi tu posvetu, ali se on tome nije odazvao zbog bolesti i starosti, a po svoj prilici i zato, jer mu nije bilo sasma po volji, da se crkva podiže u dvorištu austro-ugarskog poslanstva.⁸⁸

Crkva je gradena u romanskom slogu sa tri lade. Tornja i zvona nema. Dužina crkve je 15 m, a širina 9½ m. Ladislav Hengemüller, tadašnji austro-ugarski poslanik bio je Madar, i kao takav stavio je bez znanja biskupova na glavni oltar crkve sliku Sv. Ladislava, kralja madarskog, koju je izradio slikar Molnar u Budimpešti. Na taj način je poslanik na mjesto sv. Josipa učinio bez crkvenog odobrenja za patrona crkve sv. Ladislava. Taj poslanikov gest biskupa je prilično iznenadio, te je po svoj prilici mnogo pridonio, što Strossmayer nije došao, da osobno blagoslovi crkvu.

⁸⁵ Bisk. arh., Đakovo, br. 22. i 674/1885.

⁸⁶ Ibidem, br. 1066/1885.

⁸⁷ Ibidem, br. 668, 680, 817/1888.

⁸⁸ Ibidem, br. 365/1889.

Ovo je prva solidno građena crkva katolička u Srbiji, koja je do 1925. god. bila jedina katolička crkva u Beogradu. Bilo bi za katoličku stvar mnogo povoljnije, da je crkva podignuta na slobodnom prostoru, a ne na zemljištu samoga austro-ugarskoga poslanstva i to gurnuta u pozadinu dvorišta, da se sa ulice ne može ni primjetiti.

Skoro istovremeno sa crkvom u Beogradu gradila se crkva u Nišu. Tu je misijonar Czok našao jedno već postojeće crkveno zemljište. Skopljanski nadbiskup Fr. Fulgencije Csarew kupio je to zemljište prije više godina i za vrijeme Tondinija poklonio ga za katoličku crkvu u Nišu. Ali su kasnije nastale velike poteškoće oko toga zemljišta, jer su zemljište okupirale nepravedno tri osobe. Czok se na to počeo parničiti, samo mu je stvar vrlo teško išla, počto je on imao stare turske tapije o zemljištu, a njegovi protivnici nove srpske.⁸⁹ Protivnici se nisu htjeli nikako iseliti iz kuće, koja je stajala na crkvenom zemljištu, ali je Czoku ipak uspjelo da na zemljištu podigne svoju crkvicu sa dozvolom Ministarstva Prosvjete i Crkvenih Poslova od 20. septembra 1887. br. 1103., pa je iste godine 8. decembra pred stranim konzulima i predstavnicima srpske političke vlasti svoju crkvicu i posvetio.⁹⁰ Za gradjenje svoje crkve sakupljao je misijonar Wilibald Czok priloge u inozemstvu. Najviše je dobio novaca od Propagande iz Rima i iz Lyona, od Maria Empfängnis Vereina iz Beča i Ludwig Missionsvereina iz Monakova. Prilične svote je sakupio i na svojim putovanjima u Beču, u Njemačkoj itd.⁹¹

Misijonar Venceslav Edinger u Kragujevcu nije bio tako sretno ruke kao Czok u Nišu. Godine 1886. javlja Strossmayeru, da je u Kragujevcu našao samo 50 katolika i da je za godinu dana imao svega 12 krštenja, 6 vjenčanja i 7 ukopa. Prva kapela mu je stajala

⁸⁹ Bisk. arh. Đakovo, br. 852/1886, 1281/1887, 459/1889, 650/1889 i 411/1890.

⁹⁰ Ibidem, br. 992 i 1248/1887.

⁹¹ Bisk. arh. Đakovo, br. 1194, 999 i 1248/1887, 220 i 618/1888.

Pitanje vlasništva crkvenog zemljišta u Nišu riješilo se tek g. 1891., kada je sud to zemljište priznao katoličkoj crkvi. God. 1890. kupio je Czok još jedan komad zemljišta kraj same crkve za 430 cesarskih dukata. Oba ova zemljišta prepisao je Czok na svoje ime, a kasnije po nalogu biskupovom prepisano je cijelo crkveno zemljište na biskupa Strossmayera. Tapija, koju je izdao prvostepeni sud u Nišu sa datumom od 12. IX. 1891. br. 10.622. kaže, da je Wilibald Czok prodao svoje imanje biskupu i vikaru apostolskom za Srbiju J. J. Strossmayeru za 1.000.— dinara pod uslovom, da to imanje ima za uvijek služiti najsključivu potrebu niške katoličke crkve i škole (br. 87.896 i 1332/1891.). Na tome novome zemljištu sagradio je Czok 1892. god. uz pripomoć Propagande u Rimu i Lyonu, Bavorskog Ludwig Missionsvereina i austro-ugarske vlade još j školsku zgradu. Bisk. arh. Đakovo, 650 i 921/1892, 104/1893.

u jednoj sobi kraj svoga stana, ali već 1886. godine moli biskupa za pomoć, da može uzeti drugi stan za 5 cesarskih dukata mjesečno, jer kuća, u kojoj se sada nalaze kapela i stan, ima devet partaja, pa i u dvorištu neprekidna larma i psovka, što jako smeta službu Božju.⁹² Traženu pomoć je dobio i svoju kapelu sa stanom preselio u povoljnije prostorije, gdje je smjestio i oltar i sve stvari, što ih je dobio iz Beograda iz stare katoličke kapele. Nadao se da će pomoću konzula Stefani doći do novaca, da sagradi i jednu kapelu, ali mu to nije uspjelo.⁹³

Namjesništvo i zabrana slobodnog djelovanja katoličkih svećenika. Kralj Milan je god. 1889. abdicirao u korist svoga sina Aleksandra i pošto je on bio maloljetan, naimenovao mu je namjesništvo: Jovana Ristića, Kostu Protića i Jovana Belimarkovića. Strossmayer se već ranije dopisivao sa Ristićem, a sada ga je i posebno pozdravio i čestitao mu na regenstvu.⁹⁴ Ali time Strossmayer ništa nije mogao uticati na Jovana Ristića, da on ne nastupi otvoreno protiv katoličkih svećenika. Tome nastupu dalo je to povoda, što su oni, sada već trojica, počeli da obilaze svoje vjernike i izvan mjesta svoga stanovanja po unutrašnjosti Srbije. Tako je Wilibald Czok već ranije obišao Leskovac, Vranju, Aleksinac, Belu Palanku, Sopot, Pirot, Prokuplje i Sičevo,⁹⁵ kao i onih od prilike 600 radnika u Timočkoj dolini, koji su bili zaposleni na pruzi Niš—Negotin—Kladovo.⁹⁶ Kasnije je obišao i Zaječar, Kruševac i Vršku Čuku.⁹⁷ Falić iz Beograda bio je po nalogu Strossmayera u Smederevu i Šabcu.⁹⁸ A Edinger iz Kragujevca

⁹² Ibidem, br. 1060/1886.

⁹³ Ibidem, br. 887/1889.

⁹⁴ Pismo biskupa Strossmayera Jovanu Ristiću od 11. III. 1884. u arhivi Jugoslavenske Akademije u Zagrebu.

U to vrijeme izišao je prilikom proslave Giordana Bruna u Osservatore Romano u Rimu jedan napis iz Beograda, u kojem se protestira protiv te proslave i odaje se počitanje i izraz vjernosti i odanosti katolika u Beogradu prema Sv. Ocu. A potpisi su najsramotnije riječi i najobsceniji izrazi u srpskom jeziku, koje u Rimu nisu razumjeli. Biskup je nato poveo istragu u Beogradu protiv piscima toga članka, ali nije mogao o njima ništa doznati. Sumnjao je na Talijane, kojih je onda u Beogradu bilo mnogo. Biskup je Sv. Stolicu izvjestio, da se tu učinila infamna prevara i uvreda Sv. Ocu. — Bisk. arh. Đakovo br. 739. i 907/1889. i pismo biskupa Strossmayera Sv. Stolici od 10. VII. 1889. u arhivi Jugoslavenske Akademije u Zagrebu.

⁹⁵ Bisk. arh. Đakovo, br. 89/1888.

⁹⁶ Ibidem, br. 220/1888.

⁹⁷ Ibidem, br. 774/1891.

⁹⁸ Ibidem, br. 500, 829 i 830/1891.

zalazio je u Čupriju i Jagodinu.⁹⁹ Misijonar Falić je imao obići i Kladovo, gdje je oko 1000 katolika radilo na Željezničkoj Kapiji,¹⁰⁰ i Milanovac.¹⁰¹

Taj razgranjen posao je zahtijevao i nove svećenike. Zato nalaže biskup kapelanu u Sr. Mitrovici, da obide katolike u Šabcu, a kapelanu u Zemunu, da prema potrebi pomogne misijonarima beogradskome i kragujevačkome.¹⁰² Na molbu Luke Falića imenuje Strossmayer Josipa Kraljičeka 1. XI. 1892. za kapelana beogradskog.¹⁰³ I Czok moli još jednog svećenika za talijanske katolike i to P. Theobalda Giovagnoli iz Italije. Biskup mu to ne dozvoljava, jer ga ne pozna kakav je, jer mu nije osigurano materijalno izdržavanje i jer bi taj svećenik morao znati još i naš jezik.¹⁰⁴

To brojno jačanje katoličkog svećenstva i prenašanje njegovog djelovanja i među katolike u unutrašnjosti Srbije, pobudilo je pažnju srpske javnosti i primljeno je nepovoljno. Već koncem 1888. godine pišu beogradske »Novine«; »Mi vidimo, da Austrija namešta katoličke popove po Srbiji, od kojih je jednog čušnula čak u srce Šumadije u sred Kragujevca. Mi vidimo, da Austrija podiže katoličke crkve po Nišu, Beogradu i drugim mjestima.¹⁰⁵

Ova novinska notica, koja nam je ostala, samo je jedna mala ilustracija onoga negodovanja, sa kojim su u javnosti gledali na rad katoličkih svećenika. Zbog toga je osobito opozicija stalno napadala vladu.¹⁰⁶ U toj atmosferi, tek što je nastupilo namjesništvo, digla se i prva tužba protiv katoličkog svećenika u Nišu, Wi-

⁹⁹ Bisk. arh. Đakovo, br. 688/1891. U Čupriji je misijonar Edinger našao 25 porodica, sa više od 80 duša, a u Jagodini 21 porodicu sa 50 djece. Tu je šef fabrike bio katolik, koji je obećao, da će telegrafirati u Kragujevac, ako što ureba.

¹⁰⁰ Ibidem, br. 714/1891.

¹⁰¹ Ibidem, br. 1024/1891. Da bi se taj rad svećenika po Srbiji što bolje organizirao, biskup je 1892. god. odredio i granice pojedinih misija sa nalogom, da svećenici svoje vanjske misije obidu barem jedanput na godinu. Pod beogradsku misiju spadali su okruzi: Beogradski, Posavski, Podunavski i Krajinski; pod kragujevačku: Kragujevački, Rudnički, Užički, Moravski i Timočki; pod nišku: Niš, Piroć, Leskovac i Vranje. Ibidem, br. 1568/1892.

¹⁰² Ibidem, br. 1024/1891.

¹⁰³ Ibidem, br. 159. i 1243/1892. Josip Kraljiček ostao je samo do marta 1893. god. kapelanom u Beogradu, jer od 800 forinti nije mogao živiti, a i stan mu je bio predaleko od crkve i škole. Ibidem, br. 64. i 441/1893.

¹⁰⁴ Ibidem, br. 61/1892.

¹⁰⁵ Ibidem, br. 618/1888.

¹⁰⁶ Novaković: Kat. crkva u Srbiji. Arh. knj. IV. br. 1., str. 4.

libaldu Czoku od strane samog Mitropolita na ministra Prosvjete i Crkvenih Poslova. Mitropolit tuži Czoka:

1. da je u Vrškoj Čuki prekrštavao djecu;
2. da je vjenčao lica bez slobodnog lista;
3. da ide bez prava i odobrenja okolo i širi prozelitizam.

Wilibald Czok u svome pismenom očitovanju od 14./26. sept. 1889. broj 189. na ministra odlučno pobija navode pod točkom 2. i 3., a glede točke prve priznaje, da je dvoje djece talijanskih podanika i jedno dijete austrijskih podanika na zahtjev roditelja preveo u katoličke crkvene knjige priznavajući valjanost pravoslavnog krštenja.¹⁰⁷

Zbog ove tužbe Wilibald Czok nije bio kažnjen, ali se time stvar nije svršila. Za vrijeme namjesništva prevladalo je mišljenje, da pošto do nikakva konkordata nije došlo, »vlada srpska nije trebalo, da katoličke poslove u Srbiji ostavi samo naredbama vladike J. J. Strossmayera, već je valjalo, da o tim stvarima izda naredbe u granicama Berlinskog kongresa i zemaljskih zakona. Pošto to nije učinjeno i pošto se nisu preduzele nikakve preventivne mere, moralo se uskoro pristupiti merama represivnim.«¹⁰⁸ Andra Nikolić, ministar Prosvjete i Crkvenih Poslova, zatražio je zato kao vrhovna nadzorna vlast nad svima vjeroispovijestima, početkom 1891. god. izvještaj od područnih mu vlasti o radu rimokatoličkog svećenstva u Nišu i Kragujevcu.

Istraga je po nalogu ministra izvršena i »posle najblaže istrage u ovom pravcu pribavljeni su nesumnjivi dokazi:

1. da rimokatoličko svećenstvo bez ikakve kontrole slobodno krstari kroz Srbiju u misijonarskom smeru;

2. da drži svete liturgije na otvorenom polju i u kafanskim zgradama;

3. da protivno crkvenim pravilima prekrštavaju decu rimokatoličkih roditelja, ako su u nedostatku rimokatoličkog svećenstva na poziv roditelja krštena od pravoslavnog sveštenika, i

4. da mešovite brakove zaključuju protivno zemaljskim zakonima.«¹⁰⁹

¹⁰⁷ Bisk. arh., Đakovo, br. 1078/1889.

¹⁰⁸ Novaković, ibidem, str. 4.

¹⁰⁹ Nestorović: Srbija i Vatikan. Glasnik Pravoslavne Crkve godine 1902. broj 7. i 8., str. 474.

Tako su dostavili protiv Czoka slijedeće slučajeve mješovite ženidbe: 8. VI. 1885. vjenčao je Franju Titoto, rkt. i Tomaniju Vojinović, ist. prav. — 9. V. 1886. Adolfa Weinzlera, rkt. i Milevu Živković, ist. prav. — 10. XI. 1889. po drugi puta Adolfa Weinzlera, rkt. i Eufimiju Živanović, ist. prav. — 9. XI. 1890. Ludviga Skrobata, rkt. i Pavlu Grujić, ist. prav. — Filipa Rekije, rkt. i Evdokiju Gabrijele, ist. prav. Na Senjskom rudniku krstio je u rim. kat. vjeru dijete Jovana Darija, radenika majdanskog i ako je ono ranije već bilo kršteno od pravoslavnog svećenika. (Nestorović, ibidem, str. 475.)

Na temelju tih izveštaja izdaje ministra Andra Nikolić naredbu, »po kojoj se rimokatoličkom sveštenstvu u zemlji stavlja do znanja, da su oni postavljeni isključivo za parohije u kojima stalno žive; da se prema tome oni ne mogu smatrati kao misijonari, te da, prema tome, ne mogu ni preduzimati »verska putovanja« po zemlji bez prethodne prijave svojoj najbližoj vlasti.«¹¹⁰ Sve crkvene i državne vlasti pak su dobile nalog, da stanu na put zloupotrebama katoličkog svećenstva i da o tome izvijeste ministarstvo.

Biskup Strossmayer na to nalaže svećenicima svojim, da svakiput, kada u zvaničnom svom poslu putovati kane, to visokoj vladi na znanje dadu, a to zato, da se od njih i njihovog svetog zvanja i rada svaka sumnja odvrti.¹¹¹

Prvi, koji je ztražio i dobio takvu dozvolu, bio je misijonar beogradski Lula Falić, a koja glasi:

Kraljevsko Srpsko Ministarstvo Prosvete i Crkvenih Poslova.

Crkveno odeljenje.

C. Br.

26. maja 1891.

Beograd.

Dozvola.

G. Luki Faliću, ovd. rimokatoličkom svešteniku, dozvolio sam, da može ići u Šabac i Smederevo radi izvršenja izvesnih sveštenodejstva (izuzimajući liturgiju) tamošnjim građanima katoličke vere. Ova dozvola važi za deset dana od danas.

Ministar

Prosvete i Crkvenih Poslova

A. Nikolić, s. r.¹¹²

Takvu je dozvolu na mjesec dana dobio 31. V. 1891. P. Br. 769. kragujevački misijonar za Čupriju i Jagodinu,¹¹³ a Czok, misijonar iz Niša dobio je sličnu dozvolu 31. VIII. 1891. br. 11000. za Vršku Čuku, ali svakiputa je dodato »izuzimajući liturgiju«.¹¹⁴

Za naše pojmove je neshvatljivo, zašto su te dozvole isključile iz »sveštenodejstva« samo liturgiju. Nešto svijetla na to pi-

¹¹⁰ Nestorović, ibidem, str. 475.

¹¹¹ Bisk. arh., Đakovo, br. 1024/1892.

¹¹² Arhiva župe beogradske, godina 1891.

¹¹³ Bisk. arh., Đakovo, br. 1024/1891.

¹¹⁴ Ibidem, br. 1568/1891.

Za Kladovo i D. Milanovac beogradski misijonar nije nikada dobio dozvolu. (Ibidem, br. 1024/1891.) Ni god. 1892. nije mogao onamo poći. (Ibidem 716./1892.) Tek u decembru 1892., kada su sve zabrane već bile dignute, pošao je za Kladovo, ali je radi velike mečave zapeo na putu. Zato javlja biskupu, da prije proljeća nikako ne može u Kladovo. (Ibidem, br. 1568/1892.)

tanje daje nam izvještaj beogradskog misijonara Luke Falića, da se u Šapcu nalazi jedna katolikinja, imenom gospoda Gross, po zanimanju hotelijerska, koja je obećala, da će dati stan i hranu svećeniku, kadgod dode u Šabac.¹¹⁵ Isti misijonar nigdje ne javlja, da je ikada služio sv. misu u Šapcu. On govori samo o misama u Smederevu. Ali je vjerovatno, da je on i u Šapcu baš u hotelu g. Gross služio sv. misu, jer takav je slučaj morao dati povoda Nestoroviću, da piše slijedeće:

»Rimokatolički sveštenik dolazi u Šabac i službu božju drži u kafanskoj zgradi, pri svem tom što po zakonima naše zemlje ni u samoj blizini crkve ne sme biti kafana ni mejana. Prema tome po osećanjima našega naroda ovako vršenje obreda i suviše vreda javni red, a kad se još zna, da je kafanski lokal izabrat za misu u očevidnoj nameri ne bi li se povukao što veći broj radoznalaca, pa usled toga vlast naredi da takav sveštenik treba prethodno da se prijavi vlasti onog mesta u koje je došao, onda se ne veli da srpska država samo vrši jedno svoje pravo koje proističe iz prava njenog suvereniteta, a koje je u čl. 98. ustava izloženo, nego se Srbija optužuje kao jedna od najnetolerantnijih zemalja, pri svem tom što ona, još nije dospela da donese zakon o zloupotrebi pri-dika, i ako zna i vidi da u svojoj zemlji ima sveštenika tuđih verispovesti, koji sami za sebe tvrde da nisu samo parohijski sveštenici već i — misijonari!«¹¹⁶

Zabranu misijoniranja i održavanje liturgije izvan parohije pravdalo se na razne načine. Glede »verskih putovanja« reklo se u ministarstvu, »da izgleda vrlo smešno ići onamo, kamo nitko zvao nije«,¹¹⁷ »i takva su putovanja moguća samo onda, kada vernici sami zovu«,¹¹⁸ a liturgija se ne može držati »zbog nemanja crkava ili zgodnih lokala za tu svrhu, a ministarstvu ne bi bilo prijatno, da se božja liturgija ma gdje drži«. ¹¹⁹

Biskup Strossmayer u svome vrlo lijepome i dugome pismu od 22. I. 1892. skreće pažnju ministru Andri Nikoliću, da je taj postupak »očito gaženje slobode vjere i savjesti, međunarodnog prava i Berlinskog ugovora« i preporuča, da se ne prave nikakve neprilike, nego da se katolička stvar i pomaže.¹²⁰

Još energičnije piše biskup u pismu svome od 5. II. 1892. na Đoku Nestorovića, referenta za crkvene poslove, kada čuje, da je Nestorović odbio dozvolu za kapelana iz Mitrovice, koji bi imao polaziti u Šabac. Nestorović je tom prilikom rekao Lukij Faliću,

¹¹⁵ Ibidem, br. 159/1892.

¹¹⁶ Nestorović: Srbija i Vatikan. Glasnik Pravoslavne Crkve. God. 1902. br. 9 i 10, str. 635.

¹¹⁷ Bisk. arh., Đakovo, br. 1024/1891.

¹¹⁸ Ibidem, br. 159/1892.

¹¹⁹ Ibidem, br. 1024/1891.

¹²⁰ Ibidem, br. 1024/1891.

beogradskom misijonararu: »To ne može, to ne smije biti, to znači nama za ledima raditi«. Biskup na to piše Nestoroviću: »Nije u običaju biskupu bosanskom i srijemskom te apostolskom vikaru za Srbiju ikomu iza leda raditi. Što taj biskup i vikar apostolski djeluje i radi, djeluje i radi po pravu i dužnosti svojoj... On po pravu i dužnosti svojoj skrbiti se ima za sve katolike u Srbiji, bili oni u Beogradu, bili u Kragujevcu, bili u Nišu, bili u Smederevu, bili u Šabcu itd. Ako sam dakle ja kano vikar apostolski naredio, da kadšto kapelan mitrovački prede u Šabac i šabačkim katolikom u njihovih religioznih nuždah na ruci bude, to sam ja učinio po pravu i dužnosti svojoj; pak ko što mene samoga nitko ne može i ne smije iz Srbije izključiti, kada kano vikar apostolski pastirsku dužnost svoju vršim, tako po mom čvrstom uvjerenju ne može se i ne smije se ni onaj izključiti, koga ja u ime svoje u Srbiju pošaljem, da pastirsku dužnost vrši.«¹²¹

Kasnije se stvar razjasnila, da Nestorović nije rekao o biskupu »to znači nama za ledima raditi«. On je pred beogradskim misijonarom onaj put samo to izjavio, kako srpska vlada neće moći preko svojih organa osigurati slobodno kretanje i rad katoličkih svećenika po unutrašnjosti, ako biskup ne javi za vrijeme vladi da će taj i taj svećenik u unutrašnjost poći. Tim povodom piše biskup još jedanput Nestoroviću: »da katolički svećenici imaju pravo po svome zvanju raditi svugdje, pa i tihu sv. misu svugde služiti i ako to pravoslavna crkva ne poznaje. Ako se to, slobodno propovijedanje, sv. misa, sakramenti ne bi dozvolili, značilo bi, da nema slobode. Razdijeliti se jedna služba od druge, činodejstvovanje od mise ne dade«. A ako interesi Srbije zahtijevaju, da »sveštenik katolički svakiput kad rasprštene katolike pohoditi i u sv. vjeri okrijepiti želi, svakiput to vladi prijavi«, onda će on drage volje narediti, da katolički svećenici tako i rade.¹²²

Dok se biskup trudio, da izglati te sukobe, policijska je vlast u Nišu pozivom na zakon II. iz god. 1853. 16. V. 1892. jednostavno zabranila misijonar u Nišu Wilibald u Czoku, da vjenča Antuna Ungara, rim. kat. iz Pančeva, sa Žeranom Dimitrescu, ist. prav. iz Zemuna uz prijetnju, da će vjenčanje i silom spriječiti.¹²³ Misijonar Czok namjerava, da zbog policijske zabrane zaručnike otpusti na vjenčanje bilo u Beograd, bilo u Zemun, što mu i Strossmayer odobrava. Ali u tom nije uspio, jer su 23. V. 1892. Antuna Ungara u pravoslavnoj niškoj katedrali šest svećenika vjenčali. Prema izvještaju misijonara Czoka, kod toga vjenčanja imala je veliku ulogu

¹²¹ Bisk. arh., Đakovo, br. 159/1892.

¹²² Bisk. arh., Đakovo, br. 586./1892. i Nestorović: Srbija i Vatikan, str. 476. Nestorović, vidi u tome popuštanje od strane biskupa i ustupak srpskoj vladi.

¹²³ Ibidem, br. 650/1892.

i prijetnja, da će Ungar izgubiti službu kod željeznice ako bude stupio u mješoviti brak pred katoličkim svećenikom.¹²⁴

Ovaj korak policijske vlasti prinudio je biskupa, da cijelu stvar dostavi Sv. Stolici i poslanstvu austro-ugarskome u Beogradu, a svoje svećenstvo je uputio na opreznost i ustrajnost.¹²⁵ Baron Thömel, austro-ugarski poslanik, koji je već ranije prilikom zabrane slobodnog kretanja katoličkih svećenika bio mišljenja, da se čeka i ne forsira, sada je bio i sam prinuđen, da intervenira kod srpske vlade pozivom na okolnost, što su Ungar i njegova zaručnica bili podanici austro-ugarski.¹²⁶

Uz sve te proteste, morala su se vjenčati još tri katolička mladića u Nišu u crkvi pravoslavnoj pod istim okolnostima, kao i Antun Ungar. Wilibald Czok se proti tome žalio Ministarstvu Prosvjete i Crkvenih Poslova i tražio od ministarstva instrukcije, šta ima dakle da čini u slučaju mješovitih brakova.¹²⁷ Zbog toga dobio je misijonar Czok od biskupa Strossmayera strogu opomenu, jer je nepravilno obratiti se u takvim slučajevima vladi, pošto to spada pred forum apostolskog administratora.¹²⁸ Izgleda, da su intervencije Sv. Stolice i austro-ugarskog poslanika ipak imale uspjeha, jer misijonar Czok na svoje pitanje, šta ima da čini u slučaju mješovitih brakova, nikada nije dobio od ministarstva odgovora, niti su mu kasnije ikada činili smetnje u sličnim slučajevima. Međutim nova vlada sa predsjednikom Jovanom Avakumovićem i ministrom Prosvjete i Crkvenih Poslova Jovanom Boškovićem dala je odmah pri svome nastupu 15. oktobra 1892. izjavu, da je digla sve zabrane, koje su pod prijašnjom vladom branile slobodan rad katoličkim svećenicima.¹²⁹

Te prilike katoličke crkve za vrijeme namjesništva nisu ostale nepoznate ni inozemstvu. Vaterland u broju svomu od 27. marta i Agramer Tagblatt u broju od 14. novembra 1892. oštro registriraju ove događaje,¹³⁰ a istotako i drugi listovi se osvrću na ove neprilike.¹³¹ U Beogradu se opće mislilo, da su ti napadi stranih listova djelo misijonara niškoga Wilibalda Czoka i zato su u štampi digli cijelu hajku protiv njega. Ali se na koncu i to smirilo.¹³²

I time se za uvijek svršile i te poteškoće, koje su činjene za vrijeme namjesništva katoličkim svećenicima bilo u njihovim »vjerskim putovanjima«, bilo u blagosivanju mješovitih brakova u katoličkoj crkvi. I taj mir ostao je za uvijek nepomučen.

(Nastavit će se

¹²⁴ Ibidem, br. 703/1892.

¹²⁵ Ibidem, br. 703 i 715/1892.

¹²⁶ Ibidem, 159 i 703/1892.

¹²⁷ Arhiva župe i Nišu, br. 106/1892.

¹²⁸ Bisk. arh., Đakovo, br. 1568/1892.

¹²⁹ Ibidem, br. 1243/1892.

¹³⁰ Ibidem, br. 454 i 1419/1892.

¹³¹ Nestorović: Vatikan i Srbija, str. 476.

¹³² Bisk. arh., Đakovo, br. 149/1893.